

... A TÖRTÉNELEM A KONTINUITÁS ÉS DISZKONTINUITÁS EGYSÉGE A KÖNYVTÁRÜGYBEN IS ...

(A szakkönyvtári hálózatokról folyt vita lezárásául)

A TMT 1982. évi 10. számában szemet szűrt egy perfid főszerkesztői bevezetés, főként annak egyetlen – „hálózatosi” – szavacskája, amely a későbbiekben startgépe lett a szakkönyvtári hálózatokról folyt kisebb-fajta vitának. (A főszerkesztői bevezetés fent használt jelzőjét az egyik hozzászóló kísérőleveléből kölcsönöztem, ahol, nincs felőle semmi kétségem, a baráti hangvétel jelentését pontosan az ellenkezőjére, „látszólag hűtlen”-re, „látszólag galád”-ra változtatta. Közléseinknek olykor egyetlen igazi értelme van, s az a mögöttes értelem.)

A vita a TMT-ben ez év májusáig folyt. S mivel újabb reflexiók nem érkeztek hozzá, illik lezárni. Nemcsak illik, hanem szükséges is, mert benne azért nem „babrament a játék”. Nem kevesebb „forgott itt kockán”, mint a szakirodalmi ellátás funkcionálása, illetve a jelenlegihez képest megbízhatóbb jövője.

Annak, hogy a vita – mindjárt meglátjuk: sajátos, ha úgy tetszik, „kiterő” módszerű – lezárására én vállalkoztam, két oka van. Úm.

- ama inkriminált főszerkesztői bevezetés tőlem származik, s ezért „vere dignum et iustum est”, ha a végszókora is magamra veszem kezdeményezésem ódiámát;
- azóta az Országos Könyvtárügyi Tanács (OKT) felkérésére végzett munkaközösségi előterjesztés-készítésnek köszönhetően alkalmam volt a szakkönyvtári hálózatok helyzetének elmélyültebb tanulmányozására, ami nagyjából „naprakész” tette tájékozottságot ebben a meglehetősen fontos–neuralgikus témakörben.

S itt kell visszatérnem a vita lezárásának imént megemlített sajátos módszerére: mondanivalóm túlnyomó része mint helyzetvázlat és mint kibontakozási lehetőségek jelzése, a munkaközösség produkálta és összegyűjtötte dolgozatok tényeiből nő majd ki. Ezt azonban – kérem – ne értse úgy senki, mintha (meglehet: ingatag) véleményeim–nézeteim mellé karóként kívánnám felhasználni az OKT szakmai presztizsét, még kevésbé úgy, hogy soraim e testület vagy akárcsak a szóban forgó munkaközösség egyeztetett állásfoglalását tükröznék az ügyben.

Szóval: mindenképpen a „mondom a magamét” alapján próbálok zárni, s ez nem fogja képviselni „szükségszerűen a szerkesztőség álláspontját” se. Legfeljebb – feltéve, hogy írásomat leközi – annyiban: lévén itt sok minden a születés (hosszú) pillanatában, most megelégszik a szakkönyvtári hálózati tematika ilyen, egyszerre időlegesnek és a lehetségesek egyikének nevezhető „ki-meg-összemeregetésével”.

Mindenekelőtt mégis a vita termette „kalászkokról”! E metaforikus kifejezés használatát azért engedem meg magamnak, mivel a vitában mindenki magvasan nyilatkozott. S ráadásul: az ügyet és jövőjét magasfokú szakmai felelősséggel a szívén viselve.

Nem lepott meg, hogy az első hozzászólásokkal a hálózati munka „régimotorosai” (Bauer József és Kruchina Ottó, TMT, 1982. 12. sz. p. 527–528.) jelentkeztek, és hogy hozzászólásuk hangvétele megbántódottságukban „kikérem magamnak” élességű volt. Azzal, hogy előző mondatomban a ritkán használt „megbántódottság”-ot írtam, tulajdonképpen elismerem bevezetésemnek azt a fogyatékoságát, hogy – differenciálatlan lévén – az időben visszafelé haladva is érvényesnek tűnt, s mint ilyen, bár szándéka ellenére, nem zárta ki a „fölmegy a vérnyomásom” olvasatot és értelmezést.

Éppen ebbéli vétségem egyhítésére „loptam ki” Tóth Gyula hozzászólásából (TMT, 1983. 1–2. sz. p. 37–43.) zárszóm címét, éreztetni akarván: a kontinuitás szólamáról akkor sem szabad megfeledkezni, amikor a diszkontinuitás szólamai éppen crescendóban hangzanak. Megbecsülést a tegnapiaknak, mert óhatatlanul – a „megszüntetve-megtartás” formájában – beleépülnek a mába és a holnapokba. Remélem, később következő helyzetvázlatomban és a kibontakozási lehetőségek előadásakor gyakorlatilag is érvényesíteni tudom az előzmények érdemteljes kezelését.

Tóth Gyula hozzászólása valóságos történeti–ontológiai tanulmány. (Bízom benne, hogy nem követtem el sérelmet a magasztos filozófiai terminus ellen, amikor egyetlen intézménytípus és -rendszer létre, nemléte, fejlődési alakulásaira vonatkoztatva alkalmaztam.)

Kulcsmondata a következő: „... a szakmában is hajlamosak vagyunk megfeledezni arról, hogy a könyvtár elnevezés merő konvenció”. Bizony, a „szakkönyvtár” és a „szakkönyvtári hálózat” ma nem utolsósorban azért küszködik nehézségekkel, mivel elmulasztottuk „az adott kor támasztotta formában, jellemzőkkel, ismérvekkel” meghatározni, leírni, s mindennek megfelelően kezelni. A „tegnap” szerinti meghatározás, leírás és kezelés – képletesen szólva – sok helyütt olyan helyzetet teremtett, hogy egyszerűen felhagytak a „szakkönyvtár” építkezésének befejezésével, s tőle függetlenül új épület emelésébe kezdtek, amit „szakirodalmi információ”-nak neveztek el. Ha mostanában valamely felelősséggel bíró szakmabeli helytállóan kívánja „rendszer-tanilag”, „jellegét tekintve”, „funkciója szerint” és „működésében” leírni azt az intézményt, ahol dolgoznia adatik, szükségképpen „szakkönyvtár–információs munkahely”-ről ír, azaz egy, a korszerűség jegyében

fogant reintegráció sürgetése érdekében még a nyelvi megjelölés nehézségét is vállalja. (Itt most mellékes kérdés, hogy a „könyvtár elnevezés” konvenciózus „törzsfelődése” esetleg be is fejeződik, s ahogy annak idején a forint felváltotta a pengőt, valamiféle más elnevezés váltja fel. Még ha nehézkesebb, gyalultatlanabb is.)

Alkonyi István szóértelmezéssel indított, egyébként jól ülő megállapításokat tartalmazó dolgozatában (TMT, 1983. 3. sz. p. 102–105.) pontosan olyan „kikérem magamnak” hangnemet üt meg, mint az első reflexiók. Csak éppen más előjellel: az atavizmusok minél előbbi – igen – kitoloncolása érdekében. S bármennyire is osztom gondolataiban, a „megszüntetve-megtartás” ténye, illetve annak tisztességes kezelési kötelezettsége azt sugallja nekem: célszerűbb lett volna higgadtanabb nyilatkoznia.

Higgadt, az egészségügyi–orvostudományi hálózat tényeivel–terveivel érvelő hozzászólás volt a vitában *Benda Máriaé* (TMT, 1983. 5. sz. p. 192–193.), akinek tulajdonképpen egy másik, az „ideális” hazai folyóirat-bázis kialakításáról mint a hálózati központ kölcsönös érdekeken alapuló kezdeményezéséről szóló írása is ide tartozik (TMT, 1983. 7. sz. p. 291–292.).

A vita arról győzött meg, hogy – Benda Mária szavaival élve – „semmiképpen sem szabad széthullásra ítélnünk azt a már természetessé vált „háttér”, amelyet a könyvtári hálózat jelent”. De nemcsak a vita, hanem az az OKT-megbízatus is, amelynek adataira támaszkodva az alábbiakban átfogóbb képet szeretnék festeni a szakkönyvtári hálózatokról és a jelenleg minden kétséget kizáróan megrekedt hálózati tevékenység újra-kibontakozásának lehetőségeiről.

*

Az 5/1978. (XII. 12.) KM sz. rendelet összesen 18 szakkönyvtári hálózatot és hálózati központot határozott meg tárca-főhatósági hovatartozás szerint. A könyvtári rendszer e „kiteljesített leírása” mögött hol volt, hol volt, hol lett és hol nem is lett realitás. (Más kérdés: a rendelet megjelenése után a jogszabály „inkarnációja” érdekében szinte semmi nem történt.)

Az ipari minisztériumok összevonása előtt a konstituált hálózatok közül nyolcban folyt rendszeres hálózati munka (biztos, hogy nem mindenütt „az adott kor támasztotta formában”), hétben laza–formális (néhányban, pl. a repülésiben és a hajózásban, hiányozván a központ mögül a megfelelő számú tagkönyvtár, más nem is folyhatott), háromban (belkereskedelmi, munkaügyi, statisztikai) pedig semmilyen sem.

A tárcairányítás átszervezésének következtében eddig összesen kilenc hálózat, tehát a szakkönyvtári hálózatoknak pontosan a fele került „átmeneti” „nem tisztázott”

helyzetbe, s meglehetősen továbbiak sem kerültek el ezt a megpróbáltatást.

Az újonnan fundált vagy decentralizált irányító szervek intézményi infrastruktúrája – mutatja a tapasztalat – meglehetősen vontatottan alakul ki. Ennek függvényében a hálózati központok és a hálózatok „újraalakulása” korántsem egyszerű kérdés. És ráadásul – mély meggyőződésem – az érintett területeken nem is érdemes „egyszerű újralakulás”-sal próbálkozni.

Ha a könyvtárügy – a tájékoztatásüggyel vállalva – ezekben az „exlex”-időkben nem tud vagy nem akar a hálózatokat illetően új modellel előállni, hiába kívánjuk: „legyen is hálózat”. A „lenni vagy nem lenni” tehát elsősorban nem tőlünk függ, illetve csak annyiban: meg tudjuk-e győzni az új irányító szerveket arról, hogy

- a hálózatokra és a hálózati központokra mindenképpen szükségük van,
- működésüket teljes mértékben össze lehet hangolni azokkal az igazgatási–irányítási elvekkel és módszerekkel, amelyek ma hazánkban dívnek, és még inkább dívni fognak a jövőben. (A könyvtárügyi alapjogszabályokra való mechanikus hivatkozás önmagában senkit nem fog „meghatni”).

*

A „kiteljesített leírás”-on kívül az 5/1978. (XII. 12.) KM sz. rendeletnek a másik hibája az, hogy a hálózati központok feladatkörét „uniformizált meghagyás”-okkal rögzíti. Nem mintha nem engedné meg a „hálózat jellegé”-hez való igazodást, csak éppen jóval nagyobb hangsúlyt helyez a közös vonásokra, ami akarva-akaratlanul a hálózatok múltban megszokott értelmezését és kezelését szuggereálja. Mindez megnehezítette és megnehezíti a hálózati munkatársak szakkönyvtár-szemléletének korszerűsödését, e szemléletnek a szakirodalmi tájékoztatás irányában történő kibővülését, s valamiféle „extra bibliothecam non est vita” beledermédséget okozott és okoz. (Tisztelet a kivételeknek, amelyek, olvashatjuk később, azért nem fehér hollók.)

Még nagyobb baj az, hogy az „uniformizált meghagyás”-ok a felügyeleti szerveknek és a fenntartóknak sem „tetszenek”. Lejárt az állami altruizmus kora. Egy „szegény” (költségvetésből élő) minisztérium vagy más főhatóság ugyan miért tartson fenn viszonylag nagy apparátust a „milliomos” vállalatok és „nyereségre orientált” intézmények (látszólag) viszonylag kis ügyének folyton-folyvást ingyenes segítésére, miközben már régen kimondatott a játékszabály: minden intézmény, vállalat felelős a maga informáltságáért? És megfordítva: a vállalati–intézményi vezetők, akik nem egy esetben százmilliókkal gazdálkodnak, sem nagyon kérnek a „polcológus” bábáskodásból.

A fentiekből annyi máris következik, hogy az új hálózati modell megalkotásánál két korábbi, időközben

hitbuzgalmi értékűvé devalválódott elv érvényesítésétől el kell tekintenünk, nevezetesen, hogy

- eleve minden szakkönyvtárnak – hivatalból és államköltségen – szüksége van valamilyen központból sugárzott szakmai segítségre,
- minden információval való ellátottság szükségképpen gyűjteménycentrikus és megkérdőjelezhetetlenül a „könyvtártanszakian” kezelt helyi szakkönyvtárra alapozódik.

Hogy a fenti „ugyan miért”-et leírhasam, illetve levonhasam belőle a „kettős következtetés”-t, tudatosan a felügyeleti szervek és a fenntartók azon mezőnyének gondolkodásába kellett magam beleélnem, amely a termelés, főként az ipar területére esik. Noha a többi területen is ez irányban mozdul el az eszmélkedés, azért koránt sincs így mindenütt. A kutatóintézeti és egyéb intézményi könyvtárakat átfogó hálózatokban ez a kérdés egyelőre nem csattan fel ekkora éllel. Az is lehet, hogy a jövőben sem fog. Ám ebben nemcsak az eltérő – költségvetési, információhasználati – körülmények játszhatnak majd közre, hanem az e területeken működő hálózati központok „okos” viselkedése is. Jelenleg elsősorban az egészségügyi–orvosi, a mezőgazdasági–élelmiszeripari és az akadémiai hálózati munkában mutathatók ki az „okos”, azaz a jövő fejlődésének megfelelő, azt elősegítő viselkedés immár lényegesnek nevezhető elemei.

*

Ideje, hogy a reális funkciókat felsorolva, elkezdjem építeni a ma és holnap plauzibilis szakkönyvtári hálózati és hálózati központi modellt:

1. Nem lehet kérdéses, hogy valamennyi tárcának és főhatóságnak kötelessége, hogy a hatáskörében működő szakkönyvtárak–információs helyek statisztikai adatait előírt időközönként összegyűjtse, a megkívánt módon értékelje és összesítse. Más, időről-időre adódó igazgatási feladatok (pl. a külföldi folyóiratok rendelésének egyeztetése, a központi katalógusba történő bejelentések megtételének ellenőrzése stb.) elvégzése alól ugyancsak nem vonhatja ki magát. Nyilvánvalóan akkor cselekszik helyesen, ha ezeket a feladatokat valamelyik, lehetőleg legfejlettebb „hiteles hely”-re, azaz az ilyen dolgokban profinak minősülő szakkönyvtárra vagy információs központjára bizza, s természetesen megfelelően dotálja ezt a tevékenységet. S minél több szakkönyvtár–információs hely tartozik valahová, annál inkább szükség van erre a minimális megoldásra. Mert mit csinált volna pl. az Ipari Minisztérium az 1984. évi folyóiratrendelések egyeztetésével, ha történetesen jó előre nem gondoskodik az Ipari Informatikai Központon belül a szakszerű megoldás legalább elemi feltételeiről? Miközben egy ilyen „statisztika–nyilvántartás–egyez-

tetés” típusú hálózati központ fenntartása ugyan nem több, mint a felsőbb államigazgatás által megkövetelt minimum, a tárcáknak és a főhatóságoknak azt is világosan látniuk kell, hogy egyszersmind a hazai UAP (Universal Availability of Publications – a kiadványok egyetemes hozzáférhetősége) működésben tartásának is előfeltétele. E nélkül a „minden intézmény, vállalat felelős a saját informáltságáért” hangoztatása éppen olyan illuzórikussá válnék, mint a Föld éhségzónáiban a jóllakottság jogáé. Embert, intézményt csak ott lehet felelőssé tenni valamiért, ahol ennek a valaminek a realizálására megvan a lehetősége. Ennyiben ennek a minimálisan kötelező hálózati központnak a fenntartása és dotálása tájékoztatáspolitikai tett is. Nem hiszem, hogy akadna egyetlen egy olyan hazai irányító szerv, amely azt hinné, hogy még ennél is mélyebben kellene „alászálnia” a takarékoskodás „poklai”-ra.

2. Inkább hiszem (és a működő, az „új szelek”-nek megfelelően fejlődő hálózati központok munkájában látom is) azt, hogy a minimális szakmai érintkezés érdekében létrejött csatornácskakat igencsak érdemes valóságos csatornákká bővíteni mindazon szakkönyvtárak–információs helyek felé, amelyek a szakirodalmi információk tényleges és potenciális fogyasztói, amelyek érdekeltek egy magasabb szintű – szakkönyvtári–tájékoztatási – hálózati szervezethez kiépítésében, ami egyaránt jelent részvételi készséget valamely értelmes szakmai program (pl. ilyen az egészségügyi–orvosi hálózat folyóiratválaszték-bővítési programja) megvalósításában és figyelmesen érdeklődő, minőségire orientálódó piacot a legkülönbözőbb szakmai információs szolgáltatások megrendelésében és megvásárlásában. Az e jelben végzett hálózati munka nem más, mint marketing, mint folyamatos kapcsolattartás az információs szolgáltatások termelői és fogyasztói között a szolgáltatások választékának bővítése–változtatása, színvonalának emelése érdekében, amelynek fokozatosan fel kell jutnia a network és a networking színvonalára. Ezt a hálózati központi funkciót, amelyet a nagy információs központok integráns összetevőjének képezek el, természetesen az önfenntartás elvén kívánatos ellátni. Kívánatos, törekedni kell rá, ám ma még a legtöbb területen biztos bukással járna, ha csak ezen az elven folyhatna az effajta, felettébb szükséges tevékenység.
3. Végül nem maradhat ki az újfajta szakkönyvtári–tájékoztatási hálózati központok funkciói közül a könyvtár- és információs szakmai módszertani munka sem, egyként értve alatta helyszíni segítséget, továbbképző tanfolyamot, építési–berendezési, technológiai, gépesítési tanácsadást stb. Csakhogy! Ami eddig kéretlenül – mint állami juttatás – adatott, azt a továbbiakban

kizárólag kérésre (pl. a költségvetési intézményeket átfogó hálózatokban), illetve megrendelésre (pl. a termelési, általában a „fizetőképes” szakkönyvtárakat és információs helyeket átfogó hálózatokban) lenne célszerű adni. Szóval: szolgáltatásként. És: megfelelően korszerűsítve, a szakirodalmi tájékoztatási procedúrákra is kibővítve, minőségibbé téve. Ime: itt a „megszüntette-megtartás” példája. Példája annak, hogy a régi, megvetett, „hálózatosi”-nak titulált tevékenység miként kaphat szerves helyet az újban.

*

Talán még annyit, hogy az OKT-munkálat kimutatta: a szakkönyvtári területen ma sem található két egyforma, nevezetesen olyan hálózat, amely körkörös és arányosan, azonos súllyal valószínűsíti meg az új könyvtárügyi alapjogszabályok, köztük a már többször megemlített 5/1978. (XII. 12.) KM sz. rendlet valamennyi „meghagyás”-át, s ebben nincs ok semmiféle készakarva „szentségtörés”-t vagy „schizma-hajlam”-ot látni. Ellenkezőleg: ahol csak komoly hálózati munka folyik, ott mindenütt a könyvtárügyi alapjogszabályok szelleméhez való igazodás, azaz az itt és most legjobb szakirodalmi

ellátás biztosítása iránti kötelezettség a jellemző, amit – egyre inkább és „hálístennek” – a lehető leghatékonyabb szakirodalmi tájékoztatási ellátásra irányuló törekvések is kiegészítenek.

Igy van ez jól. Egyáltalán nem lenne szerencsés a könyvtárügyi alapjogszabályok betűjéhez (ami merevre, túlszabályozottra sikerült) ragaszkodni. Holnap, holnapután és azután még kevésbé.

Ha ennek a TMT-vitának, a gyakran felhasznált OKT-vállalkozásnak, a belőlük e zárzóban kikövetkeztetett új hálózati modellnek egyáltalán lesz foganatja, az – megítélésem szerint – nem lehet más, mint hogy

- a szakkönyvtárügyben és szakirodalmi tájékoztatásban – mindenütt, ahol értelme van – fokozatosan újra talpraáll, kiteljesedik a hálózati munka;
- ez – a jelenleg működő hálózatok „átfejlődése” és a jelenleg „bizonytalan helyzetben levők” vagy nem működők nem „egyszerű újjalakulás” formájában való létrejötte révén – egyszerre reprezentál majd dotált szakmai igazgatási tevékenységet és nem dotált információs marketinget a network és a networking elérését célként maga elé tűzve.

Futala Tibor
(OMIKK)

International Standard Program Number

Az ISBN és ISSN számok után nemrégiben új azonosító szám jelent meg: az ISPN (International Standard Program Number). Az ISPN egy programcsomagok azonosítására szolgáló nyolcjegyű szám, amelyet az 5. és 6. szám között kötőjel választ ketté. Az első öt szám azt a „szoftver-házat” vagy kiadót jelöli, ahol az illető program készült, az utolsó három pedig az egyes programokat azonosítja. Az ISPN 40150–100 pl. a brit International Software vállalat SAM (Statistical Analysis for Microcomputers) elnevezésű programcsomagját jelöli.

ISPN-eket jelenleg a Dialog rendszer útján elérhető International Software Database és a The Software Catalog elnevezésű adatbázisok használnak, a piacon rendelkezésre álló több ezer program áttekintésére, ill. utalási eszközként.

(Online Review, 7. köt. 4. sz. 1983.)

Datapak, a skandináv országok adathálózata

Az észak-európai országok postái egységre jutottak a közös csomagkapcsolt adatátviteli hálózat elnevezéséről: a finn, a norvég, a svéd és a dán hálózatok és csomópontok együttes rendszerének neve *Datapak* lesz. 1983 szeptemberétől Dánia és Finnország csomagkapcsolt csomópontjai beléptek az európai adatátviteli forgalomba. Ez azt jelenti, hogy az északi országok adatbázisai a brit IPSS, az NSZK-beli Datex-P és a francia Transpac országos csomagkapcsolt hálózatokon keresztül érhetők el, az újonnan megnyitott csomópontok felhasználásával. A skandináv országokból is ezeken a hálózatokon át nyílt meg a forgalom a világ többi hálózati csomópontjaihoz, pl. a Radio Austria-hoz, kanadai, japán és más csomópontokhoz.

(Online Review, 7. köt. 4. sz. 1983.)